

9 Näkymättömiksi suojellut lapset¹

Johdanto

Lastensuojelusta voi avautua keskiluokkaiselle elämäntavalle vieras ja ehkä pelottava maailma. Lastensuojelun tärkeys tunnustetaan, mutta sen kanssa ei haluta välttämättä olla tekemisissä. (Bardy 2009, 40.)

Lapseen kohdistuva laiminlyönti ja väkivalta herättävät kaikissa ihmisissä voimakkaita tunteita. Itselleni lastensuojelun maailma ei ole ollut tyystin vieras, mutta kylläkin pelottava paikka. Sosiaalityön opintojeni edetessä sukelsin siksi hyvin varovasti sisään siihen maailmaan, jota halusin ymmärtää ja korjata. Työskentelin ensin nuorisokodissa, sitten sosiaalipäivystyksessä ja viimein lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Lopulta minusta tuli lastensuojelun tutkija – ihminen, joka kuluttaa kaiken arkensa analysoidakseen, kuvatakseen ja tulkitakseen

---

1 Artikkelin kirjoittaminen on ollut mahdollista Ella ja Georg Ehrnroothin ja Suomen Kulttuurirahaston myöntämien apurahojen turvin.

lastensuojelun todellisuutta. Tämä todellisuus on usein salattua, hävettyä ja vaiettua. Se on samanaikaisesti alituisesti esillä ja tarkkaan piilotettu.

Lastensuojelun tutkijana olen ollut turhautunut lastensuojelun ilmiöiden ja toiminnan julkisuuskuvaan. Harva kieltää lapsen tarvetta suojeluun, mutta sen toteuttamisen tapa ärsyttää monia. Viranomaisten puuttuminen kaikkein pyhimpään – lasten ja vanhempien suhteeseen – herättää vastustusta, mutta yhtä lailla tunteita herättävät tilanteet, joissa lapsen laiminlyöntiin ei ole puututtu. Julkisen keskustelun perusteella lastensuojelu on aina liikkeellä väärään aikaan ja väärin keinoin: liian varhain tai myöhään, liian voimallisesti tai varovaisesti. Lisäksi julkisuudessa unohdetaan suuri joukko lastensuojelun asiakkaita: koulua käymättömät, päihteitä käyttävät, vanhempiensa kanssa riitelevät ja rikoksia tekevät nuoret mielletään harvoin lastensuojelun suurimmaksi ja haastavimmaksi asiakasryhmäksi. Lastensuojelun tutkimukselle tilanteiden moninaisuus säilyttää suuren vastuun. Miten tutkia ilmiötä, joka on yhtä aikaa niin esillä ja niin piilossa? Miten puhua ja kirjoittaa aiheesta vahvistamatta stereotypioita mutta sulkematta kriittistä silmää?

Lastensuojelun maailma ei ole minulle enää vieras eikä pelottava, mutta raadollinen se on. Lapsen kohdistuva laiminlyönti tai väkivalta synnyttää minussa edelleen onton ja epämiellyttävän tunteen, mutta lastensuojelussa on laiminlyönnin ja väkivallan lisäksi muitakin ulottuvuuksia – jopa lämpöä, välittämistä ja uskoa asioiden parantumiseen. Lastensuojelun piilossa pysyttelevä maailma avaa usein näköalan ihmisyden vaikeimpiin peruskysymyksiin: ihmisten väliin sidoksiin, niiden katkeamisiin ja uusiin liitoksiin. Siksi lastensuojelun tutkimus on paitsi yhteiskunnallisesti tarpeellista ja akateemisesti monitasoista myös tutkijan kannalta palkitsevaa. Olen tutkinut

lastensuojelun asiakkaina olleiden 16-vuotiaiden tyttöjen kokemuksia ryhmätoiminnasta, alaikäisten rikosentekijöiden kanssa tehtävää lastensuojelutyötä, lasten huostaanottoja ja lastensuojelun asiantuntijoiden käsityksiä lastensuojelun tiedontarpeista. Tässä artikkelissa kuvaan omien tutkijakokemusteni sekä toisten tutkijoiden teksteissään kuvaamien kokemusten avulla niitä ongelmia, joita lastensuojelun tutkija voi kohdata. Lisäksi tarkastelen eri tutkimuksissa käyttämäni aineistojen avulla, miten häpeä, salaaminen ja vaikeneminen niissä ilmenevät. Aineistot on kerätty haastattelemalla lastensuojelun tyttöryhmätoimintaan osallistuneita nuoria, lastensuojelun asiantuntijoita sekä sosiaaliviraston lastensuojeluarkiston asiakirjoista (Pekkarinen 2006; 2010; 2011). Näiden monitasoisten aineistojen avulla etsin vastauksia muun muassa seuraaviin kysymyksiin: Miksi lastensuojelua peittää salaisuuden verho? Mikä on tunteiden rooli lastensuojelun tutkimuksessa? Miten tutkia ilmiötä, josta osalliset vaikenevat ja joka karkottaa toisinaan jopa tutkijan? Artikkelin alussa pohdin kuitenkin, miksi lastensuojelua on tutkittava: mikä tekee heikoimmassa asemassa olevien auttamisesta toimintaa, jota on kriittisesti arvioitava ja jonka ilmiöt on tehtävä näkyviksi?

Miksi lastensuojelua on tutkittava?

Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite. Lastensuojeluinstituutio muodostaa vahvan kannanoton lasten ja perheiden yksityisiin suhteisiin. Sen yhteiskuntapoliittisten linjauksien ja kehittämisen ei tule perustua mielipiteisiin, tapoihin, tunteisiin tai epämääräisiin käsityksiin lastensuojelun toimenpiteiden seurauksista. (Pekkarinen ym. 2013, 337.)

Lastensuojelun historia on ollut jatkuvaa rajankäyntiä perheen yksityisyyden, yksilöiden itsemääräämisoikeuden ja yhteiskunnan puuttumisvelvollisuuden välillä. Vaikka institutionaalisella lastensuojelulla on Suomessa pitkä historia, lasten oikeus erityiseen suojeluun on tunnustettu kansainvälisin ihmisoikeussopimuksin vasta verrattain myöhään.² Suomalaisella lastensuojelulla onkin kansalliset juuret, jotka ulottuvat aina 1600-luvun patriarkaaliseen sääty-yhteiskuntaan ja 1700-luvulla alkaneesta väestönkasvusta seuranneisiin sosiaalisiin ongelmiin. Väestön köyhyys, korkea lapsikuolleisuus ja lasten hylkääminen herättivät valtiopäivät, ja julkisen vaivahoidon kehittyessä valtiolliseksi huoltojärjestelmäksi myös lastensuojelun organisointi siirrettiin hyväntekeväisyyspohjalta aiempaa selvemmin valtiolliseen ohjaukseen. Lastensuojelun historia heijasteleekin valtiokoneiston ja siinä toimivien organisaatioiden kehittymistä ja vahvistumista: turvattomien ja pahantapaisten lasten hoito ja kasvatusta on vähitellen voitu osoittaa kodin ulkopuolisen, virallisen hallintakoneiston hoidettavaksi. (Lastensuojelun historiasta ks. esim. Pulma 1987; Jaakkola ym. 1994; Harrikari 2004; Hämäläinen 2007.)

Tasapainottelu kansalaisyhteiskunnan ja julkisen vallan työnjaon välillä on kuitenkin jatkunut nykyaikaan asti. Lastensuojelua ovat eri aikoina ohjanneet erilaiset aatteelliset ja opilliset ideologiat, joilla on ollut kauaskantoisiakin seurauksia lastensuojelun järjestämistapoihin (Hämäläinen 2007). Esimerkiksi suomalaisessa lastensuojelussa on suhtauduttu kielteisesti lasten laitoshuoltoon, mikä kumpuaa kansalaissotaa seuranneesta orpolapsiongelma- ja sen ratkaisemisen politiikasta:

---

2 Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989. Suomessa se tuli voimaan vuonna 1991.

työväenliikkeessä karsastettiin punaorpojen sijoittamista yksityiskoteihin ja vaadittiin kunnallisten lastenhuoltolaitosten perustamista. Lastensuojelussa on myötäilty poliittisia virtauksia myöhemminkin. 1960-luvun kritiikki sosiaalihuoltoa kohtaan kohdistettiin lastensuojeluun yhtä kipakasti kuin vankeinhoitoon ja mielenterveyshuoltoon, minkä seurauksena perheiden ja alaikäisten sosiaalihuollon periaatteita uudistettiin radikaalisti. (Pulma 1987, 133–134, 237–247.)

Aivan viime vuosinakin lastensuojelua on jatkuvasti kehitetty. Sosiaalihuollon kehittämisohjelman seurauksena uudistettiin vuonna 2007 lastensuojelulainsäädäntö (lastensuojelulaki 417/2007), ja erityisesti vuodet 2012 ja 2013 jäävät historiaan ajanjaksona, jolloin lastensuojelusta ja lasten hyvinvoinnista tehtiin useampi valtiojohtoinen selvitys (STM 2013; OM 2013; VNK 2013; VM 2013; Eduskunnan tarkastusvaliokunta 2013). Suomessa lastensuojelu on siis herättänyt poikkeuksellisen paljon kiinnostusta niin toimintaperiaatteena, instituutiona kuin käytäntöinä. Viime vuosien kiinnostuksen taustalla on osin voimakas kritiikki lastensuojelua kohtaan, mutta kiinnostusta ovat lisänneet myös lastensuojelun asiakasmäärien jatkuva kasvu, kuntien kiristynyt taloustilanne ja lastensuojelun työntekijöiden intensiivinen vaikuttamistyö.³

Vaikka lastensuojelun merkitys hyvinvointipoliittisena orientaationa on kiistämätön ja viime vuosina on tunnustettu myös sitä koskevan tiedontuotannon merkitys, lastensuojelua koskevassa tutkimustiedossa on havaittu aukkoja ja koordinoimien ongelmia (Pekkarinen 2011; Pekkarinen ym. 2013).

3 Vuonna 2013 lastensuojelun avohuollon piirissä oli jo 7,3 % alaikäisistä, kun osuus vuonna 1996 oli 2,6 %. Huostassa vuonna 2013 oli 1,2 % alaikäisistä, kun osuus vuonna 1996 oli 0,6 %. (Lastensuojelutilasto 2013.)

Lastensuojelun toimijat käyttävät poikkeuksellisen suurta julkista valtaa ja puuttuvat kaikkein pyhimpään – vanhempien ja lasten väliseen suhteeseen. Lastensuojelun ajantasainen ja kriittinen tarkastelu sekä epäkohtien avoin käsittely onkin välttämätöntä, jotta voidaan ehkäistä vallan väärinkäyttöä ja julkisen vastuun laiminlyömistä. Kriittiselle katseelle altistuminen kehittää kykyä avoimuuteen ja joustavuuteen, mutta kyvyn käyttäminen lastensuojelun jännitteisellä kentällä on vaativaa. Lastensuojeluinstituutio on toisaalta pakotettu salassapitioon ja vaitioloon, mutta toisaalta sen on myös helppo piiloutua näiden velvoitteiden ja valtansa taakse.

Lastensuojelun salassapitosäädökset

Suomessa viranomaistoiminta on lähtökohtaisesti julkista, mutta sosiaalihuollossa moni toimenpide on määritelty salassa pidettäväksi. Lastensuojelun salassapitovelvollisuus koskee kaikkia sen piirissä toimivia viranomaisia. Salassapitovelvollisuus koostuu asiakirjasalaisuudesta, vaitiolovelvollisuudesta ja hyväksikäyttökiellosta: lastensuojelun asiakirjoja ei saa luovuttaa sivullisille, eikä viranomainen saa ilmaista tietoja asiakkaasta – ei edes asiakkuuden olemassaoloa. Kukaan asianosainen ei saa myöskään käyttää saamiaan tietoja itsensä tai toisten hyväksi. (Jaakkola 2013, 15.) Käytännössä lastensuojelun salassapitovelvoitteet asettavat tutkimukselle useita hidasteita, joiden ylittämiseksi tutkija voi joutua näkemään huomattavasti enemmän vaivaa kuin muussa lapsuuden ja nuoruuden tutkimuksessa. Lastensuojelun tiukka salassapitovelvoite aiheuttaa tutkijalle myös erityisiä tutkimuseettisiä pulmia.

Viime vuosina tutkimusetiikkaa on kehitetty intensiivisesti, mikä on synnyttänyt uusia tutkimusten eettisyyden

vahvistamiseen tähtäviä käytäntöjä. Tutkimuseettinen neuvottelukunta aloitti toimintansa jo vuonna 1992, minkä jälkeen useat tutkimusorganisaatiot ovat perustaneet omia eettisiä lautakuntiaan. Samalla kun tutkimusten eettinen ennakkoarviointi on yleistynyt, myös tutkimuslupien myöntämisperusteet ovat useissa organisaatioissa täsmentyneet. Vaikka tutkimuseettinen harkinta on ulotettu kaikkeen ihmistieteelliseen tutkimukseen, lasten ja nuorten tutkimiseen on kiinnitetty erityisen paljon huomiota. (Vehkalahti ym. 2010, 10.) Lasten ja nuorten parissa tehtävää tutkimusta säädelläänkin usean lain ja eettisen ohjeen avulla. Lastensuojelussa käytäntöjä ohjataan lisäksi kansainvälisillä sosiaalialan ammattilaisen eettisillä ohjeilla (Jaakkola 2013, 10).

Lainsäädännössä lasten ja nuorten tutkimukseen vaikuttavia säädöksiä on esimerkiksi perustuslaissa (731/1999), henkilötietolaissa (523/1999), julkisuuslaissa (621/1999) ja lastensuojelulaissa (471/2007). Lisäksi tutkija voi tutkimusaiheestaan riippuen joutua tutustumaan lukuisiin muihin lakeihin (Nieminen 2010; 2011, 7–9). Laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) määritellään sosiaalihuollon asiakkuudelle ja asiakirjoille tiukka salassapitosuoja, ja vaikka lain 18. pykälässä helpotetaan aineistojen luovuttamista tutkimuskäyttöön, tietoa lastensuojelun asiakirjoista on usein vaikea saada. Tämä voi osoittautua ongelmalliseksi jo tutkimusta aloitettaessa: jos tutkijalla ei ole käsitystä lastensuojelun asiakirjojen muodosta ja sisällöstä, hänen on vaikeaa määritellä tutkimustehtävänsä. Tutkiessani lasten rikollisuutta jouduin käyttämään mielikuvitustani tietääkseni, millaisten asiakirjojen käsittelyyn haen tutkimuslupani. Ilman käytännön kokemusta sosiaalityöntekijän työstä en olisi mitenkään voinut hakea tutkimuslupia tai tilata oikeita asiakirjoja arkistosta, johon

pääsy oli salassapitosäädösten vuoksi kielletty. Ammatin kautta hankitusta tietotaidosta huolimatta tulin tilanneeksi arkistosta useita kymmeniä tutkimustehtävänä kannalta turhia asiakirjoja, joissa ei ollut lainkaan tietoa asiakkaan kanssa tehdystä lasten-suojelutyöstä.

Lainsäädännön rinnalla lasten ja nuorten parissa tehtävää tutkimusta ohjataan lukuisilla eettisillä ohjeilla, joiden linjaukset voivat olla jopa ristiriidassa lainsäädännön kanssa. Tarja Pösö (2006a, 123) kirjoittaa tutkimuksen eettisistä vaaroista ja tutkimuseettisistä pulmista tilanteissa, joissa tutkija joutuu tekemään tilannekohtaisia kompromisseja ja samaan aikaan sekä hyviä että huonoja ratkaisuja. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen keskeisimmät eettiset periaatteet – itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen ja tutkittavien yksityisyyden suojaaminen – ovat toisinaan ristiriidassa akateemisen tutkimuksen vapauden kanssa. Tutkimuksen vapauden lisäksi eettisiä ristiriitoja aiheuttaa kysymys lasten ja nuorten vapaudesta osallistua tutkimukseen. Lasten ja nuorten osallistumisoikeus sekä heidän ja heidän huoltajiensa suostumus tai kieltäytyminen ovat tavanomaisia tutkimuseettisiä ongelmia, sillä ikärajoja lasten tutkimiselle ilman huoltajien suostumusta ei Suomessa ole säädetty kuin lääketieteellisiin tutkimuksiin. Tutkijan on turvattava lapsen oikeus vapaasti ilmaista mielipiteensä sekä vastaanottaa ja levittää tietoa,⁴ mutta lisäksi tutkijan täytyy

4 ”Lapsella on oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. Tämä oikeus sisältää vapauden hakea, vastaanottaa ja levittää kaikenlaisia tietoja ja ajatuksia yli rajojen suullisessa, kirjallisessa, painetussa, taiteen tai missä tahansa muussa lapsen valitsemassa muodossa.” (YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista, 13. artikla, 1. momentti.)

ottaa huomioon yleiset eettiset periaatteet sekä lapsen erityis-
 asemasta seuraavat itsemääräämisoikeuden rajoitukset ja erityi-
 sen suojelun tarve. (Kuula 2006, 149; Nieminen 2011.)

Käytännössä tutkija päätyy yhä useammin antamaan tutki-
 mussuunnitelmansa eettiseen ennakoarviointiin, jota suorit-
 tavat eri yliopistojen ja tutkimuslaitosten yhteydessä toimivat
 eettiset toimikunnat. Ongelmallista kuitenkin on, että lapsi- ja
 nuorisotutkimukselle tyypilliset eettiset ongelmat eivät välttä-
 mättä ratkea tutkimuseettisten toimikuntien arvioinnissa vaan
 saattavat päinvastoin kärjistyä entisestään. Pahimmillaan eetti-
 nen ennakoarviointi rajoittaa lasten oikeutta osallistua tutki-
 mukseen ja vinouttaa toteutettavaa tutkimusta. (Mäkelä 2010,
 82–83.) Sirpa Tani kuvaa seikkaperäisesti hämmennystään tut-
 kimuseettisen toimikunnan vaadittua häneltä lisäselvityksiä
 kauppakeskuksessa ”hengailevien” lasten havainnoinnista sillä
 perusteella, että osa lasten vanhemmista ei välttämättä pidä las-
 ten oleskelua kauppakeskuksessa myönteisenä asiana. Toimi-
 kunta esitti huolenaan, että tutkimus saattaisi voimistaa ilmiötä
 ja siten viedä pohjaa vanhempien toisenlaisilta kasvatuspyrki-
 myksiltä. (Tani 2010, 54–55.) Tani kirjoittaa:

Tutkimusesimerkkini osoittaa, kuinka lasten ja nuorten tutki-
 miseen sisältyy monia eettisiä kysymyksiä, jotka tutkijan pitää
 ottaa huomioon. Samalla esiin nousee se, kuinka ristiriitaisiin
 ohjeistuksiin tutkija usein törmää. Vastakkain saattavat aset-
 tua alun perin lääketieteellisen tutkimuksen etiikasta nousevat
 säädökset, käsitykset vanhempien kasvatusvastuusta ja siihen
 liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista sekä toisaalta lasten
 ja nuorten oikeus päättää itseään koskevista asioista.
 (Mts. 59–60.)

Tutkijat ovat Suomessa tällä hetkellä eriarvoisessa asemassa, sillä eettiset toimikunnat sijaitsevat yleensä yliopistojen ja suurten tutkimuslaitosten yhteydessä. Niiden ulkopuolella työskentelevien tutkijoiden mahdollisuus saada tutkimussuunnitelmaansa toimikuntien arvioitavaksi vaihtelee. Tämä voi olla tutkijalle helpotus, sillä kuten todettua, eettiset ongelmat eivät toimikunnissa aina ratkea. Tavallisempaa kuitenkin on, että tutkija tarvitsee eettistä arviointia paitsi oman etiikkansa vuoksi myös kansainvälisten kustantajien vaatimuksesta. Lapsi- ja nuorisotutkijoiden keskuudessa on virinnyt toivomus, että toimikunnissa tunnettaisiin lapsuutta ja nuoruutta koskevan yhteiskunta- ja sosiaalitieteelliseen tutkimuksen erityispiirteet. Nuorisotutkijoiden ja lapsuudentutkijoiden yhteistyössä valmistelema esitys nuoriso- ja lapsuustutkimuksen tutkimuseettisen toimikunnan perustamiseksi onkin tätä artikkelia viimeisteläessä valmistunut.

Tutkimusluvot salatun suojelussa

Tutkimuskirjallisuudessa on lukuisia esimerkkejä kohtuuttomistakin tilanteista, joihin tutkijat ovat erilaisten eettisten toimikuntien ohjeistusten, tutkimuslupaprotokollien ja suostumusten pyörytyksessä joutuneet. Harvemmin kerrotaan prosesseista, joissa tutkimuksen portit ovat aenneet ilman ylimääräisiä vaikeuksia. Näissäkin tilanteissa tutkijan on tehtävä paljon huolellista työtä päästäkseen tutkimusaineistojen äärelle. Lastensuojelun tutkimuksessa prosessin jouhevuuteen vaikuttavat paitsi tutkimusaihe ja -aineisto myös tutkittavan kunnan menettelytavat, erilaiset organisaatiokulttuurit ja tutkijan henkilökohtaiset verkostot. Lainsäädännön, eettisten ohjeiden ja erilaisten eettisten toimikuntien lisäksi instituutiot ja

organisaatiot, joissa tutkimusaineistoa kerätään, asettavat usein ehtoja tutkimuksen suorittamiselle. Useimmiten tutkijan onkin omassa tutkimusinstituutiossa toimivan eettisen toimikunnan puoltavan lausunnon jälkeen altistettava tutkimussuunnitelmansa vielä toiseen eettiseen ennakoarviointiin, jonka suorittaa kunnallisen instituution oma eettinen lautakunta. Vasta tämän toisen eettisen ennakoarviointikerroksen jälkeen tutkija voi hakea tutkimuslupaa siltä taholta, jonka avustuksella tutkimus suoritetaan. (Kuula 2006, 144.) Tutkijat ovat toivoneet, että nämä kunnallisten kohdeorganisaatioiden eettiset toimikunnat keskittyisivät arvioinnissaan vain siihen, miten tutkimus vaikuttaa organisaation toimintaan. Tutkimuksen muu etiikka jätettäisiin tutkimusinstituutioiden eettisten toimikuntien punnittavaksi. (Mäkelä 2010, 84.)

Kaikissa kunnissa ei kuitenkaan ole erillisiä eettisiä toimikuntia, ja tutkija voi usein hakea tutkimuslupia suoraan hallinnosta. Tutkimuslupahakemuksia käsittelevillä henkilöillä ei välttämättä ole lapsi- ja nuorisotutkimuksen osaamista, ja lupiin saatetaan sisällyttää erilaisia vaatimuksia, jotka voivat olla ristiriidassa eettisten toimikuntien ohjeiden kanssa. Lasten haastattelemiseksi saatetaan esimerkiksi vaatia huoltajien suostumusta mutta ei suostumusta lapsilta itseltään. Lupa saatetaan myös hylätä ilman erillisiä perusteluita. Käytännössä tutkija voi edesauttaa tutkimusluvan käsittelyä huolellisella valmistelulla ja asiakirjojen asianmukaisuudella, mutta toisinaan tutkimusluvan etenemiseen voivat vaikuttaa tutkimuksen ulkopuoliset tekijät, kuten tutkijan henkilökohtaiset verkostot tai onnellinen sattuma (esim. Kuula 2006, 145). Omaakohtaiset kokemukseni tutkimuslupien hakemisesta ovat olleet myönteisiä. Olen hakenut tutkimuslupia useaan kunnan hallinnosta, ja prosessi on aina edennyt vapaamuotoisen hakemuksen tai erillisen

lupakaavakkeen ja tutkimussuunnitelman avulla ilman lisäselvityspyyntöjä tai uusien ehtojen asettamista. Hakemukseni ovat koskeneet niin suojeltujen lasten haastatteluita (Pekkarinen 2004; 2006) kuin lastensuojelun asiakasasiakirjoja (Pekkarinen 2010; tekeillä oleva tutkimus).

Tutkimusluvut saattavat muodostua tutkimuksen tulpiksi, vaikka eettiset toimikunnat olisivat hyväksyneet tutkimussuunnitelman. Luvissa voidaan asettaa ehtoja, jotka vaikeuttavat tutkimusta kohtuuttomasti. Tutkija saattaa myös kohdata kuntien välisiä eroja tutkimuslupien myöntämisessä. Tani (2010, 56) kuvailee neljän kunnan alueella toteutettua koulututkimusta, jossa hän joutui noudattamaan neljää erilaista lupakäytäntöä. Näistä tiukimmassa vaadittiin luvat niin opettajalta, koulun rehtorilta, opetusvirastolta kuin oppilaiden huoltajilta siitä huolimatta, että kyseessä olivat lukioikäiset oppilaat. Lastensuojelun tutkimuksessa lupien ehdot saattavat vaikeuttaa tutkimusta esimerkiksi tilanteissa, joissa kategorisesti edellytetään lapsen huoltajien suostumusta: lastensuojelussa ei ole tavatonta, että huoltajat ovat olleet tavoittamattomissa lapsen syntymästä asti. Huostaan otettuja ja pitkäaikaiseen perhehoitoon sijoitettuja lapsia haastatellut tutkija kiteyttää hankaluuden näin:

On ymmärrettävää, jos vanhempi kieltäytyy, ettei tutkimusta silloin tehdä, mutta jos syynä vanhempien luvan puuttumiseen on tavoittamattomuus, tutkimuksen kieltäminen tuntuu hämmentävältä. (Tutkimushaastattelu, Pekkarinen 2011, 45.)

Tutkimuslupien hakemisen kankeus voi myös hidastaa tutkimusprosessia niin, että tutkimushankkeen rahoitus ehtii tyrehtyä ennen tarvittavien lupien saantia. Lastensuojelun tutkijat eri aloilta ovat kokeneet tutkimuslupamenettelyt paitsi

tutkimusentekoa hidastavaksi myös monitieteellistä yhteistyötä vaikeuttavaksi tekijäksi, sillä eri organisaatioiden tietoa yhdisteleviin tutkimuksiin on erityisen hankala saada tutkimuslupia (Pekkarinen 2011, 44).

Tunteiden tungos lastensuojelussa

Perinteisesti tunteita on kytketty tieteelliseen tutkimukseen heikosti. Vaikka tunteiden merkitys on tunnustettu ja niitä on erityisesti psykologian piirissä tutkittukin, tunteiden yhteys sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin ilmiöihin oli pitkään hatarasti teoretisoitu. 1990-luvulta alkaen on tieteellisestikin tunnustettu, miten merkittävästi tunteet vaikuttavat ihmisten identiteettiin, heidän kanssakäymiseensä muiden kanssa, arkisiin valintoihin, poliittiseen päätöksentekoon ja jopa maailmantalouden kehityssuuntaan. Samalla on uskallettu pohtia, millainen merkitys tunteilla on tutkimuksessa (esim. Holland 2007). Tunteiden sosiologia onkin 2000-luvulla kasvanut laajaksi kansainväliseksi verkostoksi, jonka puitteissa on julkaistu huomattava määrä tutkimusta.⁵

Lastensuojelussa tunteita ei voi jättää huomiotta, sillä yhteiskunnallisena periaatteena, institutionaalisenä käytäntönä, hallinnollisena toimintana tai henkilökohtaisena kokemukseksi se koskettaa useita. Tunteet kuuluvat olennaisena osana lastensuojelun käytäntöön ja tutkimukseen. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa tunteiden merkitys lastensuojelutyössä on tunnustettu. Tunteet ovat tulleet niin sosiaalityön työvälineiksi kuin sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden keskeisiksi

5 Sociology of Emotions Research Network perustettiin vuonna 2004. www.socemot.com/.

kokemuksiksi (Gray 2009; Forsberg & Vagli 2006; Thrana & Fauske 2014). Tuija Eronen (2004, 360) toteaa osuvasti, että lastensuojelussa, jossa käsitellään usein lasten kokemaa tai tekemää pahaa, vallitsee tunteiden tungos. Tutkija joutuu pohtimaan tutkittavien ilmiöiden ja niiden herättämien tunteiden välisiä suhteita sekä tunteiden vaikutusta tulkintoihinsa.

Päätös aloittaa tutkimus tutkia lastensuojeluun liittyviä aiheita edellyttää tutkijalta tarkkaa omien motiivien ja tunteiden tarkastelua. Tutkijat harvemmin pyrkivät luomaan tutkimustensa avulla uutisotsikoita tai draamaa. Usein on päinvastoin helpompaa karttaa vaikeimpia aiheita tai käyttää käsitteitä, jotka himmentävät karua todellisuutta. Tutkimuksen keskeisiä eettisiä ongelmia ovatkin juuri käsitteiden käyttö ja tutkijan velvollisuus kirjoittaa myös vaikeista, pahoista ja vastenmielisistä asioista (Hurtig & Laitinen 2006, 195). Riitta Granfelt toteaa osuvasti:

Pahasta vaikeneminen, sen kieltäminen ja pois selittäminen eivät auta niitä ihmisiä, joiden elämästä tutkimusta tehdään. Päinvastoin, naiivisti ilkeysiltä, välinpitämättömyydeltä ja kovuudelta silmänsä sulkeva tutkija jättää tutkittavansa pahan keskelle ja kirjoittaa tekstiä, joka ei lisää ymmärrystä tutkimuskohteesta, ehkä ei ole edes uskottavaa. (Granfelt 2006, 131–132.)

Vaikka tutkija pyrkisi olemaan analyttisesti ja käsitteellisesti rehellinen, tunteet voivat yllättää niin tutkijan kuin tutkittavan. Seuraavaksi kuvaan tilanteita, joissa tunteet ovat tulleet osaksi tutkimuksen empiriaa, analyysiä ja tulkintaa.

Tutkittavien tunteet

EP: No mites sit se välivuosi, ku sä sanoit, et sä olit töissä, ni miten sä siihen päädyit?

H: No se ei niinku sillä tavalla ollu välivuosi, et mä kävin aina silloin tällöin tunneilla ja muuten, mutta mä muutin asumaan yksin sitte ku mä täytin kaheksantoista, ni mä sain kämpän, ja sitten piti mennä ja touhuta ((naurahtaa))

--

EP: Mikä sut sai lähtee kotoo sitte sen verran aikasin?

H: Öö, meiän porukat eros ja sitte... ((pitkähkö tauko, purskahtaa itkuun))

EP: Mm, nyt mä muistan, mitä mä unohdin tuoda oli tota toi uus nenäliinalaatikko, mutta ei huolta, tääl on nessuja. Ole hyvä.

(Ote tutkimushaastattelusta 3/2013.)⁶

Oheinen lainaus on käynnissä olevasta tutkimuksesta, jossa haastattelin uudestaan kymmenen vuotta sitten lastensuojelun asiakkaina olleet nuoret aikuiset naiset selvittääkseni, mitä heidän elämässään oli lastensuojelun tyttöryhmätoiminnan jälkeen tapahtunut. Olin haastatellut tytöt edellisen kerran vuonna 2003 heidän ollessaan 16-vuotiaita. Uusintahaastattelun tavoitteena oli tutkia, millaiseksi tyttöryhmän merkitys oli ajan saatossa muodostunut. Lainaus on haastattelun alusta, jossa tarkoituksena oli kartoittaa tyttöryhmän jälkeisiä elämäntapahtumia. Haastattelu oli kestänyt vain muutamia minuutteja, kun haastateltava purskahti itkuun, jolle ei puolitoistuntisen haastattelun kuluessa tullut loppua. Haastateltava ei kuitenkaan halunnut keskeyttää haastattelua tai välttää mitään

---

6 Haastattelusitaateista on poistettu tunnistetiedot.

puheenaiheita. Haastattelun kuluessa hän tuskaili itkuaan mutta kykeni erittelemään tunteitaan analyttisesti. Kysyessäni, millaisia tunteita kymmenen vuoden takainen aika hänessä herättää, häpeällä, syyllisyydellä ja katumuksella oli hyvin vahva jalansija saamassani vastauksessa.

H: No, päällimmäisenä häpeä varmaan ((itkee)) ja sit silleen, et ku miettii, et miksei ois voinu tehdä jotenki muuten, kaduttaa. -- Ois voinu esimerkiks just koulu mennä paremmin ja ois voinu vaik silleen ((hiljaisuus)) niinku silleen ihmisenä olla erilainen. -- Se vaan kaduttaa, et teki sellasii valintoja, et miksei voinut vaik olla vaan himassa ja lukee niit koulukirjoja ja olla siellä, et piti mennä hölmöilemään tai silleen, et periaatteessa menetti sen normaalin nuoruuden. -- ...tai no lapsuus ehkä enemmänki jäi. (Ote tutkimushaastattelusta 3/2013.)

Nuoren naisen tunnekokemukset olivat hyvin samanlaiset kymmenen vuotta aiemmin. Tuolloin 16-vuotiaat tytöt kertoivat kaikki kokevansa häpeää käyttäytymisensä vuoksi. Häpeän käsite on nostettu myös tämän teoksen otsikkoon, sillä sen asema ihmisten välisissä suhteissa on tieteellisestikin erityinen. Erving Goffmanin (1957; 1959) klassisen tulkinnan mukaan häpeä on tunteistamme sosiaalisin ja kytköksissä kaikkeen ihmisten väliseen kanssakäymiseen ja arkisten tilanteiden säätelyyn. Lasten ja nuorten tutkimuksessa häpeä on ilmennyt eri tutkijoiden analyyseissä usealla tavalla. Tyttöjen rikollisuutta tutkinut Päivi Honkatukia (1998, 241) on havainnut, miten häpeä ja sen välttely taipuvat sosiaalisen kontrollin välineiksi. Merja Laitinen (2004) ja Johanna Hurtig (2013) ovat tarkastelleet häpeää osana lapsuudessa koettua seksuaalista hyväksikäyttöä. Eronen (2004; 2009) on tutkinut lastenkotien

asukkaiden elämäntarinoissa esiintyvää häpeää ja siitä selviytymistä. Erosen tutkimuksissa on noussut esiin, että kyky käsitellä koettua häpeää ja asettaa se osaksi omaa elämäntarinaa vaikuttaa siihen, miten ihminen asettuu suhteessa itseän ja toisiin ihmisiin. Häpeä saattaa olla vihan ja pakoilun aihe mutta myös voimanlähde ja motiivi elämässä etenemisenä. Saman havainnon tein myös tyttötutkimuksessani, jossa toinen haastateltavista suhtautui menneisyyteensä häpeilemättä.

H: Mm, joo ja en mä niinku mitenkään häpee sitä aikaa niinku tyttöryhmässä, et kyl mä nyt oon kaikille kavereille ja kaikille kertonu, että oon ollu tämmöessä, enkä mä koe sitä mitenkään, et mä oon ollu niin huono, et mä oon joutunu tämmöseen, et mun mielestä se oli vaan tosi kiva semmonen että pääs tekemään jotain muuta ja se on jääny mieleen ja jääny vielä tähänki asti ((naurahtaa)). (Ote tutkimushaastattelusta 9/2013.)

Häpeä ei kuitenkaan ole ainoa tunne, jonka lastensuojelun tutkija saattaa kohdata. Tyttöryhmätutkimuksessa nuoret kertoivat ahdistuksesta ja syyllisyydestä mutta myös mielihyvystä ja ilosta (Pekkarinen 2004). Pösö kuvailee tutkimuksessa kohdattavia tunteita haastatteluissa syntyneiden katseiden ja kehollisuuden kautta. Koulukotitutkimuksessaan hän kohtasi usein ”vakavat silmät”, joilla hän viittaa tutkimushaastatteluissa hänen ja nuorten välillä syntyneeseen kokemuksen tasoon – tasoon, jolla hän kykeni varmimmin puhumaan ja toimimaan tutkijana pääsemättä kuitenkaan täysin sisään nuorten todelliseen kokemusmaailmaan (Pösö 2006b, 66–72). Itselleni tämä katseesta syntyvä kokemus on tullut tutuksi lastensuojelun työntekijänä. Olen kohdannut hallinto-oikeudessa vakavia silmiä, joihin vakavuu- den lisäksi ”sekoittui suru, joskus vaimea kapina, siitä, millaisten

välinitämättömyyksien tai loukkaamisten sävyttämää elämä oli ja oli ollut” (mts. 66). Pösö näki kuitenkin myös silmiä, joiden vakavuus väistyi onnellisen ilmeen tieltä. Onni tuntui sulattavan nuoren koko kehon. Näin kävi nuoren kertoessa kannabiksen käytöstä, varastetulla autolla ajamisesta tai karkaamisesta. (Mts. 2006b, 71–72.) Itse havaitsin saman ilmiön, kun lastensuojelun tyttöryhmään osallistunut nuori kertoi koirastaan. Kymmenen vuotta edellisen haastattelun jälkeen koira tuotti nuorelle aikuiselle edelleen silmin havaittavaa iloa.

EP: Joo, onks sul ollu semmosii jotain erityisii työkaluja millä sä oot voinu käsitellä sellasii hankalii tilanteita, et tuntuuks, et semmosii on jääny jostain?

H: Emmätiitä, mä kirjotan päiväkirjaa ((naurahtaa)) ja sitte mun koira on ollu aika usein silleen et jos on ollu tosi huono fiilis ja on silleen, et pääsis pois vaan, ni sit mä muistan, et mul on mun koira, en mä voi mennä minnekään pois ((naurahtaa))

EP: Eikai se voi enää se sama koirat olla

H: On mulla se sama koira ((naurahtaa))

EP: Eikä ((kumpikin nauraa)) Minkä ikänen se on jo?

H: Se on kymmenenvuotias.

(Ote tutkimushaastattelusta 3/2013.)

Lastenkodissa asuneiden ja perhehoidossa olleiden kirjoituksista kootussa teoksessa (Bardy ym. 2000) kirjoittajien tunteet nivoutuvat rankkoihin elämäkokemuksiin. Lapsuudessa tapahtuneet hylkäämiset ja kaltoinkohtelu ovat jättäneet kirjoittajiin surun ja vihan tunteita, joita lastensuojelu ei ole pystynyt korjaamaan. Traagista on, että osa kaltoinkohtelusta on tapahtunut lastensuojelun puitteissa, jolloin syvä epäluottamuksen kokemus on voinut varjostaa koko loppuelämää. Lastensuojelua kohtaan voi syntyä epäluottamusta myös silloin, kun se

epäonnistuu suojelutehtävässään ja jättää lapsen vaille tarvitsemaansa turvaa. Lasten seksuaalista hyväksikäyttöä uskonnollisessa yhteisössä tutkinut Johanna Hurtig kirjoittaa osuvasti siitä, miten kaukana apu voi olla silloin, kun lasta ympäröi uskonnollisen yhteisön kaltainen vahva rakenne. Hurtigin aineistossa toistuukin yhteiskunnallisen heitteillejätön teema: kokemus siitä, että lapsuuden suojelun tarve on jäänyt yhteiskunnassa huomaamatta (Hurtig 2013, 177–180). Yhteiskunnallinen heitteillejätö on Suomessa saanut traagiset uhrinsa tilanteissa, jossa lastensuojelun asiakkaana ja lastenkodissa sijoitettunakin olleen lapsen murhasivat lapsen isä ja äitipuoli (OM 2013). Yhteiskunnallinen heitteillejätö on aihe, joka ilmentää lastensuojelun ristiriitaista tehtävää: puuttua riittävästi, muttei liikaa.

Lapsuudessa koettu kaltoinkohtelu voi johtaa sukupolvet ylittävään pahoinvoinnin, väkivallan ja kaltoinkohtelun kierteseen, joka tunnetaan niin lastensuojelun, kriminaalipsykologian kuin psykiatrian piirissä (esim. Haapasalo 1999; 2008; Söderholm & Kivitie-Kallio 2012). Vaikeat kokemukset voivat aiheuttaa myös tunteettomuutta, joka saattaa tutkimustilanteissa näyttäytyä juuri ”vakavina silminä” tai haluttomuutena osallistua tutkimukseen. Skitsofreniaa sairastavan äidin kanssa lapsuutensa elänyt Petra Karhu kuvaa tätä osuvasti nimetyssä esitelmässään ”tuntemisesta tunnottomaksi”:

Itse en unohda koskaan hetkeä, kun päätin etten itke enää ikinä. Olin yhdentoista. Äitini paiskoi minua kaksin käsin hiuksista pitkin huonetta. Muistan oudon tunteen, kuinka lensin ilmassa ylös, ja kohta taas lattiaan, enkä voinut sille mitään. Roikui aikani hänen ranteissaan, mutta jossakin vaiheessa voimani ehtyivät. Päästin irti. Lentelin siinä pääni varassa huoneen halki kuin räsynukke. Enkä voinut millekään mitään.

Sen kun lentelin vain. Ja äkkiä ajattelin, että nyt minua ei enää ole. Olen vain nukke. En tunne mitään, en ole kukaan. Enkä itke enää koskaan. (Karhu 2000, 119.)

Psykologiassa tunteista irtautumista kutsutaan dissosiatiiiviseksi prosessiksi, jossa väkivallan uhrin tietoisuuden tila voi pahoinpitelyn tapahtuessa muuttua ja ajatukset ja tunteet erkaantua senhetkisestä toiminnasta (Haapasalo 2008, 59). Lapsuudenaikaisella kaltoinkohtelulla on voitu osoittaa olevan yhteyttä useisiin nuoruusiän psykososiaalisiin ongelmiin ja mielenterveyden häiriöihin, kuten heikentyneeseen itsetuntoon, itsehallinnan ja ympäristön hallinnan tunteen menettämiseen, ylivalppauteen, ärtyvyyteen, yksinäisyyteen, luottamuksen menetykseen sekä kognitiivisten kykyjen heikkouteen (Kaltiala-Heino 2012). Koska lastensuojelun tutkimuksessa toimitaan tavallisesti juuri kaltoin kohdeltujen ja monella tapaa traumatisoitujen ihmisten kanssa, tutkijan voi olla vaikeaa tulkita ja ymmärtää tunteita, joita tutkittava yrittää välittää. Granfelt (2006) kirjoittaa asettuneensa paitsi kodittomien naisten tunteiden tulkiksi myös niiden ilmaisujen estäjäksi. Artikkelissaan Granfelt pohtii erityisesti syyllisyyden tunteiden jakamista sekä tarvettaan selittää ja ymmärtää syyllisyyden tunteet jo ennen kuin niitä käsiteltiin haastattelutilanteessa:

Jälkikäteen ajatellen aiheita, joita olisin voinut enemmän käsitellä ja joiden kerrontaa rohkaista, olivat raskaudenaikainen juominen, lasten kärsimykset, väkivaltaisuus ja naisyyhteisön sisäinen vihanpito. Valmius ja toive päästä keskustelemaan omasta väkivaltaisuudesta oli muutaman naisen kohdalla ilmeinen. (Granfelt 2006, 130.)

Toisaalta tutkija on havainnointi- ja haastattelutilanteissa usein itsekin avuton käsittelemään tunteita tilanteen edellyttämällä tavalla. Seuraavaksi tarkastelenkin tunteita tutkijan rikkautena ja taakkana.

Tutkijan tunteet – rikkaus vai taakka?

EP: Jos nyt tulis hyvä haltija, ja sä saisit toivoo ihan mitä tahansa, ni mitä sä toivoisit kaikkein eniten?

H: Ööm, ööm, en mä oikeestaan tiiä. Vaikka vaikka vaikka ((purskahtaa itkuun)) no että mun kaikki, että mun sukulaiset kaikki tällaset ois tälleen ilosia ja tälleen ((itkee)).

EP: Mikä sä luulet, että tekis ne ilosiks? ((hiljaisuus, H itkee)) Sulle tuli paha mieli. Ootas mä otan nenäliinaa ((kaivaa reppuaan)). Saa itkee ihan rauhassa. Sä tulit kauheen surulliseksi, olik se se hyvä haltija jotenki, joka sut sai itkemään?

H: Voivoi ((naurahtaa)).

EP: Itke vaan.

H: Enkä itke.

(Ote tutkimushaastattelusta Pekkarinen 2004, 40.)

Kuvasin edellä tilannetta, jossa tutkittavan tunteet purkautuivat itkuna haastattelun alettua. Oheinen sitaatti kuvaa omaa toimintaani vastaavassa tilanteessa kymmenen vuotta aiemmin. Toimin molemmilla kerroilla tavalla, jolla olen tottunut toimimaan itkevien ihmisten kanssa: tarjoamalla nenäliinaa ja olemalla hiljaa. Toimintatapaan kuuluu olennaisesti omien tunteiden hallinta. Sen olen oppinut sosiaalityössä, jossa on pitkään vallinnut ajatus tunteiden haitallisuudesta rationaalisessa päätöksenteossa. Sosiaalityöntekijöiden tunteilua on pidetty jopa häpeällisenä. (Forsberg 2002; Laakso 2009, 248.) Myös tutkijat

ovat kuulleet näkemyksiä siitä, että tutkijan tulisi ”käsitellä pois” tunteensa, jotta ne eivät häiritse tutkimustyötä ja tulkin-
taa (Pösö 2006b, 125). Kansainvälisestä tutkimuksesta on edel-
leen vaikeaa löytää tutkijoiden tunteita käsitteleviä artikkeleita.

Tutkijoiden osallistuminen psykologiseen työnohjaukseen tutkimusprosessin vuoksi ei ole kuitenkaan tavatonta (esim. Törrönen 1999, 37). Tunteiden käsittelyyn tutkijat ovat sovel-
taneet erilaisia selitysmalleja. Esimerkiksi syöpää sairastavien lasten vanhempia haastatellut Annika Lillrank (1998, 68–69) selittää kokemiaan voimakkaita ahdistuksen, rakkauden, suut-
tumuksen ja vihan tunteita sillä, että lasten vanhemmat pro-
jisoivat näitä tunteita häneen. Lillrank käyttää käsitettä tun-
teiden tulviminen (*emotional overflow*) kuvatessaan mielessään
risteilleiden tunteiden moninaisuutta, jonka prosessointi kesti
useamman vuoden. Hän suhtautuu torjuen epäilyksiin, joiden
mukaan tunteet olisivat olleet hänen omiaan eivätkä haastatel-
tavien projisoimia:

Joku saattaa väittää, että tunteiden tulviminen oli oman miele-
ni tuote; haluaisin kuitenkin painottaa, että pitkä ammatillinen
kokemukseni on antanut minulle kyvyn käsitellä ja tulkita il-
miötä tarkoituksenmukaisesti. (Lillrank 1998, 69.)

Minua lastensuojelun ammatillinen osaaminen ei ole suojan-
nut voimakkailta tunnekokemuksilta tutkimustyössä. En voi
myöskään väittää, että kukaan olisi projisoinut minuun koke-
miani tunteita, sillä voimakkaimmat tunnereaktiot ovat yllät-
täneet minut asiakirjoja lukiessani. Tunteiden sosiologiaan liit-
tyy keskeisesti tutkijan tunteiden merkityksen tunnustaminen.
Tutkija ei ole tunteille immuuni, ja tunteiden kieltäminen voi
pahimmillaan sokeuttaa tutkijan. Viime aikoina on korostettu

tutkijan kykyä ottaa tunteet analyysin ja tulkinnan työvälineiksi ja suhtautua omiin tunteisiinsa osoituksena tutkimuskohteen konkreettisesta ja vahvasta olemassaolosta. (Pösö 2006a, 125; Holland 2007, 204–207.) Tutkimuskentällä tunteet voivat kuitenkin yllättää tutkijan ja hämmentää häntä jopa vuosia, kuten Lillrank kertoo. Edellä Granfelt kuvaili tiedostamaton haluaan väistää tai vaientaa joitakin keskustelunaiheita. Tutkija voi myös vedota ulkopuolisuuteensa väistääkseen kohdattavia tunteita. Riitta Laakso on tehnyt etnografista tutkimusta lastenkodissa. Seuraavassa lainauksessa hän kuvailee tilannetta, jossa työntekijä joutuu vaikeaan päätöksentekotilanteeseen päihtyneeltä vaikuttavan äidin ilmaantuessa osastolle ja toisen äidin soittaessa riitatilanteesta kotoaan. Tutkija aistii tilanteessa väkivallan uhkaa ja eläytyy työntekijän paineisiin:

Lähtiessäni työntekijä totesi, että hän voi soittaa minulle myöhemmin, miten tilanne selvisi. Totesin, ettei se ole tarpeen, sillä enhän ole vastuussa tapahtumasta eikä se varsinaisesti kuulu minulle tutkijana. Yritin pitää yllä tutkijuuttani ja ulkopuolisuuttani. Huoli ja pelko asianosaisten puolesta sekä sekavat tunteeni olivat niin vahvoja, että kun ajoin kotiin huomasin vasta puolen tunnin ajomatkan jälkeen missä olin. (Laakso 2009, 243.)

Pösö (2006a, 125–127) kirjoittaa valaisevasti tutkijan sallituista ja kielletyistä tunteista tutkimuksessa. Surun ja huolen tunteet ovat olennainen osa lastensuojelun todellisuutta, ja niistä lastensuojelun tutkijan on moraalisesti helppoa kertoa. Vaikeampaa on sen sijaan kertoa inhon, suuttumuksen tai pettymyksen tunteista. Näiden tunteiden analysointi voi kuitenkin synnyttää aivan uusia oivalluksia tutkittavasta ilmiöstä. Elina Paju (2013, 47–54) kuvaa päiväkotietnografiassaan, kuinka hän

valitsi tutkijapositioon ”vallattoman” ja ”erilaisen” aseman, jossa hän asettui fyysisestikin lasten maailmaan ja kieltäytyi ottamasta aikuisen valta-asemaa. Seuraukset olivat odottamattomat: Tutkija joutui lasten fyysisen ja henkisen kiusaamisen kohteeksi. Häntä läpsittiin, nimiteltiin ja hänen päälleen heitettiin hiekkaa. Nöyryyttävänkin kokemuksen kautta Paju tulee avanneeksi ikkunan lasten ja aikuisten väliseen vallankäyttöön ja selkeän roolijaon puuttumisen seurauksiin. ”Eritelainen” tutkija on interventio kentälle, jolla aikuisten valta-asema on aiemmin ollut selvä. Hän rikkoo totutun roolijaon ja pakottaa lapset testaamaan tilannetta rajuinkin keinoin:

Kipeimmin jouduin pohtimaan ratkaisujani lasten kiusatessa ja käydessä minuun käsiksi fyysisesti. Huomasin, miten halvaannuttava oli positio, jonka olin valinnut. Olin päättänyt olla käyttämättä heihin ’aikuisen auktoriteettia’ kieltämällä heitä selkeästi aikuisen roolissa, aikuisen äänensävyillä ja ruumiillisella asennolla. Kun lapset siis löivät minua, en osannut jyristä heille, mutta en myöskään voinut tehdä kuten lapset itse tekevät, lyödä takaisin tai mennä kertomaan aikuiselle. Näissä tilanteissa tunsin itseni pelästyneeksi, haavoitetuksi, noloksi ja hämmentyneeksi. Ymmärsin myöhemmin, että fyysisen koskemattomuuden rikkoutuminen aiheutti häpeää siitäkin syystä, että olin aikuinen. Mielessäni suutuin lapsille, jotka satuttivat minua, kuinka he saattoivat, kun olin aikuinen? Oma tunnereaktion paljasti minulle, mikä kuitenkin olin suhteessa lapsiin – aikuinen. (Paju 2013, 48.)

Kollegana voin hyvin eläytyä Pajun kuvailemiin tunnekokemuksiin. Kirjoittaessani väitöskirjaa rikoksia tehneistä alaikäisistä jouduin toistuvasti tilanteeseen, jossa tunsin vihaa ja inhoa tutkittavia kohtaan. Tunteiden käsittelyä vaikeutti se, että

aineistonani olivat lastensuojelussa tuotetut asiakasasiakirjat, jotka piirsivät tutkimuksen kohteista ehkä todellisuuttakin synkemmän kuvan. Asiakirjoissa kuvattiin tilanteita, joissa lapset syyllistyivät hirvittäviin tekoihin, kuten kehitysvammaisen ikätoverin törkeään pahoinpitelyyn tai isäpuolen selittämättömään tappoon. Tekstejä lukiessani jouduin tekemään huomattavan määrän emotionaalista työtä kyetäkseni jatkamaan analyysiä ja tulkintaa. Usein voimakasta vääryyden tunnetta herättivät niin ikään reaktiot, joiden kohteiksi nuoret joutuivat. Perheiden, naapuruston, koulun henkilökunnan, poliisin ja sosiaaliviranomaisten toiminta oli toisinaan niin mielivaltaista, että retrospektiivisessä analyysissä nuoren selviytyminen aikuisuuteen vaikutti ihmeeltä. Aina näin ei käynytkään. Vaikeimpia käsiteltäviä olivat asiakaskansiot, joissa päällimmäisenä oli nuoren kuolinilmoitus. Raskasta arkistotyötä kevensi kuitenkin tilanteiden ajoittainen tragikoomisuus:

Markku on ryyppäillyt muutaman kuukauden ajan ja on ko. yönäkin ollut juovuksissa. Markku kiistää syyllistyneensä varkauteen ja sanoo, että perämooottori on yön aikana ilmestynyt asuntoon eikä hän osaa sanoa mistä. (Aineiston poliisi-ilmoitus 6/1977; Pekkarinen 2010, 112.)

Tunsin toisinaan syyllisyyttä siitä, että käytin huumoria suojauskeinona jaksakseni kuukaudesta toiseen lukea kerrontaa lastensuojelun arjesta. Tutkijana koin kuitenkin suurta helpotusta, ettei tunteita tarvinnut kieltää tai selittää pois. Suru, viha ja hämmennys kuuluvat tutkimusaiheisiin, jotka käsittelevät pahoinvointia, epäoikeudenmukaisuutta ja syrjäytymistä. Omien tunteiden ja kokemusten rehellinen kohtaaminen voi syventää analyysiä ja tulkintaa ja olla myös matka omaan itseen:

Tutkimalla itselle vieraita, pelottavia, kammottavia – ja kiinnostavia ilmiöitä ja ihmiskohtaloita voi tutustua sekä itselle vieraisiin elämänalueisiin että oman persoonallisuuden heikosti tiedostettuihin, kätkettyihin ja kiellettyihin puoliin, esimerkiksi vihaan ja väkivaltaisiin yllykkeisiin. Valitsemalla tutkimuskohdeeksi hyvin etäällä olevan ihmisryhmän saattaa paradoksaalisesti päästä aivan lähelle itseä. (Granfelt 2006, 134–135.)

Lastensuojelun hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuuri

Edellä kirjoitin niistä juridisista, hallinnollisista ja tutkimuseettisistä tekijöistä, joilla lastensuojelun tutkimusta säädellään. Salassapitosäädöksillä ja eettisillä ohjeilla on lastensuojelun kaltaisessa tutkimuksessa kiistämätön tehtävänsä. Samalla lastensuojelun kaltaiselta ilmiöltä odotetaan avoimuutta ja läpinäkyvyyttä, jotta sen hallinnassa olevaa valtaa ei käytettäisi väärin. Lastensuojelu on kuitenkin piiloutunut salaperäisyydellä ja puhumattomuudella verhoiltuun hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuuriin (Jaakkola 2013, 6). Hiljaisuuden kulttuuri on muodostunut paitsi lainsäädännön edellyttämien tiukkojen salassapitosäännösten myös toistuvien kielteisten julkisuuskohujen myötä: työntekijöiden on ollut helpompaa piiloutua salassapito- ja vaitiolvervoitteiden taakse kuin altistua usein yksittäistapauksiin palautuvalle kritiikille, johon he eivät voi asiakastietojen pohjalta vastata.

Sosiaalityössä ja etenkin lastensuojelussa on kuitenkin joitakin erityispiirteitä, jotka ovat edesauttaneet hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuurin muodostumista. Lastensuojelussa työskentelevillä on lakisääteinen vaitiolvervoisuus – siis velvollisuus olla hiljaa silloinkin, kun he haluaisivat puhua. Toisaalta sosiaalityössä kohdataan paljon ilmiöitä, joita on vaikea pukea

sanoiksi. Sosiaalityön tutkimuksessa on 1990-luvulta alkaen käytetty paljon hiljaisen tiedon⁷ käsitettä, jolla on viitattu eri osapuolten intuitiiviseen tietoon, kokemustietoon tai asiakas-suhteessa ilmenevään menettelytapatietoon. Keskustelussa on korostettu sosiaalityön erityispiirteitä, kuten alati muuttuvia tilanteita ja niiden edellyttämää kokemusta. On korostettu myös sosiaalityön prosessien sanoiksi pukemisen vaikeutta ja sitä, että jokaisella on henkilökohtainen ote työhön. Samalla hiljaisen tiedon käsitteellinen epämääräisyys ja etuoikeutettu asema on herättänyt ankaraakin kritiikkiä, ja sitä on syytetty tiedon luomisen ja kumuloitumisen antiteesiksi:

Kuulijan odotetaan hiljaisen tiedon nimeämisen jälkeen virityvän ylevään ja kunnioittavaan mielentilaan, jossa ei ole sijaakaan kritiikille tai kyseenalaistamiselle –. (Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005, 455.)

Vaikka hiljainen tieto on haluttu erottaa hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuurista (Sipilä 2011, 33), sen olemassaolo saattaa edesauttaa julki lausumattoman tiedon taakse piiloutumista. Tuon seuraavaksi esiin konkreettisia seikkoja, jotka ilmentävät hiljaisuuden ja vaikenemisen kulttuurin olemassaoloa ja hiljaisen tiedon julki lausumisen vaikeutta.

---

7 Michael Polanyin (1966/1983) käsite *tacit knowledge* käännettiin Suomessa *hiljaiseksi tiedoksi*. Polanyi viittasi käsitteellä siihen, että tiedämme enemmän kuin verbalisoimme. Suomessa hiljainen tieto on taipunut moneksi ja eksynyt toisinaan kauaskin alkuperäisestä merkityksestään (esim. Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005; Sipilä 2011, 33).

Portinvartijat hiljaisuuden muurilla

Tutkijoiden keskuudessa puhutaan yleisesti tutkimusten portinvartijoista: epävirallisista ja virallisista toimijoista, joita tutkija joutuu tutkimuksen eri vaiheissa vakuuttamaan. Lastensuojelun tutkimuksessa portinvartijoita ei ole vain tutkimuseettisissä toimikunnissa ja tutkimuslupia myöntävissä organisaatioissa vaan myös kentällä, jolle tutkija astuu. Lastenkoteja ja sairaalaa koskevassa etnografiassaan Maritta Törrönen nimeää peräti kahdeksan portinvartijaa, jotka hän joutui vakuuttamaan päästäkseen tutkimuksen muurien sisäpuolelle. Vaikkei hän ollut ajatellut sairaalassa ja lastenkodissa toteutettavan etnografian olevan helppoa, hän yllättyi silti neuvotteluiden, lupien anomisen ja useiden ihmisten tapaamisen raskaudesta (Törrönen 1999, 27, 37). Laakso kuvaa tutkimuksessaan jännitystä, joka valtaa lastenkodin johtajalle soittavan tutkijan: ”Pääsisinkö edes lastenkodin ovelle eli kertomaan kasvokkain tutkimusideastani henkilökunnalle?” (Laakso 2009, 66). Lopulta hänen lastenkotietnografiaansa vaikeutti huoltaja, joka kielsi tutkimuksen kohteena olevalle osastolle sijoitetun lapsensa osallistumisen tutkimukseen:

Tätä kieltoa yritin myös noudattaa. Vältin kahdenkeskisiä tilanteita ja keskusteluja lapsen kanssa. Päivittäisissä kohtaamisissa tunsin oloni kuitenkin kiusalliseksi. Enhän voinut olla huomaamatta lasta tai tekeytyä hänelle näkymättömäksi. Tasapainoilin vanhemman toiveen ja lasten tavanomaisen huomioimisen välillä. (Laakso 2009, 67.)

Huoltajien lapsilleen asettama kielto osallistua tutkimukseen aiheuttaa tutkijalle huomattavan eettisen ongelman silloin, jos lapsi itse haluaisi kiellosta huolimatta osallistua. Tilanne

voi olla lapselle hämmentävä, sillä osana sosiaalista yhteisöä tällainen kieltä jakaa lapset niihin, jotka eivät saa osallistua, ja niihin, jotka saavat. (Strandell 2010, 98.) Tilanne on myös ristiriidassa Lapsen oikeuksien sopimuksen 13. artiklan 1. momentin kanssa (ks. alaviite 4 sivulla 271). Käytännössä tutkija ei kuitenkaan voi ottaa varsinkaan pieniä lapsia mukaan tutkimukseen huoltajien kieltä vastaan. Suomalaistutkijatkin ovat kuitenkin suorittaneet tutkimuksia ilman huoltajien suostumusta silloin, kun se on ollut tutkimuksen aiheen ja yhteiskunnallisen merkityksen kannalta aiheellista. Esimerkiksi lapsille ja nuorille suunnattu lapsiuhritutkimus, jossa kyselyn avulla kartoitettiin lasten ja nuorten joutumista rikoksen uhriksi, tehtiin tietoisesti ilman huoltajien suostumusta. Vastaajien haavoittuvin ryhmä olivat lapset, joilla oli eniten kokemuksia vakavasta väkivallasta. Tutkijoiden ratkaisua tutkimuseettisesti niin suojelu- kuin osallisuusnäkökulmasta tarkastelleet tutkijat havaitsivat, että tämä haavoittuvin ryhmä kuvasi kyselyä sekä myönteisin että kielteisin termein: jotkut kokivat vastaamisen ahdistavaksi tai hämmentäväksi, toiset taas terapeutiksi ja vapauttavaksi. Tutkijat toteavat, että väkivaltaa kokeneet lapset voivat siis kokea kyselyn myös voimavaraksi ja tueksi, mikä on tärkeä tutkimuseettinen havainto ja asettaa vaatimuksia myös tutkimukseen osallistuvien tukemiselle. (Ellonen & Pösö 2010, 205.)

Olen itsekkin kohdannut tutkimusurallani portinvartijoita. Erityisesti väitöstutkimukseni alkuvaiheessa koin kentälle pääsyn hyvin vaikeaksi. Halusin tutkia alaikäisten rikosentekijöiden kanssa tehtävää lastensuojelutyötä haastatteleamalla lastensuojelun asiakkaina olevia nuoria. Anoin ja sain tutkimusluvat, joiden turvin saatoinkin ottaa yhteyttä Helsingin kaupungin sosiaalitoimistoihin tutkittavien löytämiseksi. Ajatukseni oli,

että tavoittaisin nuoria heidän sosiaalityöntekijöittensä kautta. Suunnitelma ei yrityksistä huolimatta toteutunut.

Otin yhteyttä sosiaalitoimistoihin 5. huhtikuuta 2006 ja pyysin lupaa päästä kertomaan tutkimuksestani kahteen toimistoon. Elokuun ensimmäisenä päivänä laajensin yhteydenottoja kaikkiin kaupungin toimistoihin – yhteensä 11 toimipisteseen. Näistä 4 ilmoitti, ettei tutkimukseen osallistuminen sovi työkiireiden tai huonon työntekijätilanteen vuoksi. Kolmesta toimistosta ei toistuvista yhteydenottopyrkimyksistä huolimatta kuulunut mitään. Yksi toimisto kertoi osallistuvansa toiseen tutkimushankkeeseen, jonka vuoksi he eivät uskaltaneet sitoutua omaan tutkimukseeni. Neljä toimistoa pyysi käymään, ja niissä vierailinkin. Kahdessa oltiin hyvin kiinnostuneita, mutta kahdessa muussa ei reagoitu yhdelläkään kysymyksellä. (Ote tutkimuspäiväkirjasta 25.9.2006.)

Syyskuun 2006 lopussa väitöskirjan rahoituskautta oli kulunut jo yli vuosi ja ahdistus aineistonkeruun vaikeuksista oli pakahduttava. Jouduin lopulta muuttamaan empiirisen tutkimusasetelman kokonaan, hakemaan uutta tutkimuslupaa ja opettelemaan uuden tutkimusmetodin. Lastensuojelun arkistoituihin asiakasasiakirja-aineistoon sekä laajaan muuhun dokumenttiaineistoon perustunut väitöskirjani valmistui lopulta mutta jätti jälkeensä pelon siitä, ettei tutkimusta pääsekään tekemään (Pekkarinen 2010). En tiedä, mitkä tekijät vaikuttivat siihen, etten saanut sosiaalitoimea aktivoitua mukaan tutkimukseen, jonka tärkeyttä kukaan ei kieltänyt. Samantyyppisiä kokemuksia on ollut myös muilla tutkijoilla. Selvittäessäni lastensuojelun tiedontarpeita eräs tutkija kertoi kokemuksistaan näin:

Laadullisesti on taas hyvin vaikeaa päästä asiakkaiden oman tiedon äärelle: XX lähetti tutkimuksessaan 200 kirjettä, joiden tuloksena oli 12 haastattelua ja 15 haastateltavaa. Osalle sosiaalityöntekijöistä kynnys asiakkaiden kutsumiseksi tutkimukseen oli huomattavan korkea. (Ote asiantuntijahaastattelusta, Pekkarinen 2011, 45.)

Tietenkään aina yhteistyökumppanit eivät asetu portinvartijoina poikkiteloin, vaan useilla tutkijoilla on runsaasti kokemuksia aukeavista ovista. Näistä esimerkkeinä ovat monipuoliset koulukotitutkimukset (esim. Pösö 1993; 2006b; Jahnukainen ym. 2004) sekä lasten- ja nuorisokotitutkimukset (esim. Reinikainen 2009; Laakso 2009). Tutkimusta harvoin hankaloitetaan tahallaan, vaan vaikeuksiin on inhimillisiä selityksiä. Traagisimmillaan syynä on elämän haavoittuvuus. Itse olen viimeisimmässä aineistonkeruuprosessissani joutunut käsittelemään yhteyshenkilön odottamattoman kuoleman.

Kun informantit eivät halua osallistua

Lastensuojelun tutkimuskirjallisuudessa on vain harvoja kuvauksia tilanteista, joissa informantit eivät halua osallistua tutkimukseen. Törrösen mukaan eräs hänen etnografisen lastenkotitutkimuksensa vaikeimmista vaiheista oli, kun kaksi lasta kieltäytyi tutkimuksesta. Pitkän ja vaikean tutkimuslupaprosessin ja lukuisien portinvartijoiden kohtaamisen jälkeen lasten kieltäytyminen tuntui kohtuuttomalta siksikin, ettei tutkija päässyt itse edes tapaamaan lapsia ennen kieltäytymistä. Lopulliseksi portiksi muodostuivat siis ne lapset, joiden arjen kulkua hän olisi halunnut tutkia. Törrönen korostaa tutkijan armollisuutta itseään kohtaan ja sen hyväksymistä, ettei kaikkien lähelle voi päästä. Lastensuojelussa lähestymistä voi vaikeuttaa lasten epäluottamus toisia

ihmisiä kohtaan: ”On helpompaa päästä liittolaisiksi niiden kanssa, jotka eivät tunne itseään uhatuksi.” (Törrönen 1999, 31–32.)

Kieltäytymistä tavallisempaa on, etteivät informantit reagoi tutkijan tutkimuspyyntöihin. Erityisen hankalaa on tavoittaa aikuistuneita, lastensuojelun asiakkuuden jo taakseen jättäneitä ihmisiä. Kyselytutkimuksissa informanttien kato on ollut kohtuullinen: koulukotioppilaiden elämänuraa kartoittaneessa seurantatutkimuksessa entisistä oppilaista tavoitettiin 40 prosenttia, ja nuorisokodin entisten asukkaiden elämää tarkastelleessa kyselyssä vastausprosentti oli 53 (Jahnukainen 2004, 296; Reinikainen 2009, 14). Kyselylomakkeeseen vastaamista vaikeampaa voi olla tutkijan kohtaaminen. Sarianna Reinikaisen (2009, 15) tutkimuksessa noin kolmannes kyselylomakkeen saaneista entisistä nuorisokodin asukkaista osallistui myös haastatteluun. Pohtiessaan vastaamattomuuden syitä Reinikainen toteaa, että arkaluontoinen asia halutaan ehkä unohtaa osana menneisyyttä. Mahdollista myös on, etteivät ihmiset vain saa aikaan osallistua. Eronen (2009, 84; 2012, 60) tavoitteli tutkimuksessaan lastenkodin kasvatteja kertomaan elämäntarinaansa. Hän välitti kirjoituspyyntöä kolmen järjestön, kahden sanomalehden ja kahden aikakauslehden kautta. Laajalle levinneestä pyynnöstä huolimatta hän sai vain neljä vastausta. Pohtiessaan syitä vastausten vähäisyyteen Eronen (2012, 60) toteaa, etteivät lastenkotiin liittyvät muistot ole sellainen kertomus henkilökohtaisesta elämästä, joka välttämättä halutaan luovuttaa tutkimuskäyttöön tai josta halutaan keskustella itselle vieraan tutkijan kanssa. Omassa tyttöryhmätutkimuksessani, jossa pyrin uusimaan vuonna 2003 toteutetut haastattelut vuonna 2013, vain kaksi tyttöä viidestä lopulta saapui haastatteluun. Tämä siitäkkin huolimatta, että he kaikki olivat ilmaisseet halukkuutensa osallistua ja antaneet yhteystietonsa yhteyshenkilölle.

Nuoret naiset eivät suoranaisesti kieltäytyneet osallistumisesta vaan jättivät vastaamatta viesteihini. Toiselle haastatteluun saapuneelle osallistuminen ei ollut kummoinenkaan juttu, mutta toiselle se oli ollut korkean kynnyksen takana.

H: No kyl mun teki mieli aluks, just sen takii ku mä tiesin, et tääl kaivellaan kaikkee, ni mä aattelin, et ei, et ei kiinnosta enää mennä sinne kaivelemaan, et en mä haluu enää puhuu niistä asioista, mutta sit mä aattelin, et ehkä sitteki, että ehkä tästä voi olla viel jotenki hyötyä muille nuorille ((naurahtaa)).
(Ote tutkimushaastattelusta 3/2013.)

Tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus on tärkeä tutkimuseettinen periaate. Tämän vuoksi tutkijan on vältettävä kaikin keinoin tutkittavien painostamista. Periaate vaikuttaa itsestään selvältä muttei aina ole yksinkertainen. Vastaamattomuuden syynä ei välttämättä ole haluttomuus osallistua, vaan sen taustalla voi olla lukuisia muita syitä, kuten ujoutta, osaamattomuutta tai pelkkää saamattomuutta. Tällöin tutkijan patistelu voi myönteisellä tavalla painottaa tutkimuksen tärkeyttä ja informantin korvaamattomuutta. Lastensuojelun kaltaista viranomaistoimintaa tutkittaessa tutkijan on kuitenkin jatkuvasti pohdittava omaa valta-asemaansa ja kysyttävä, kuinka vapaaehtoista tutkittavan osallistuminen loppujen lopuksi on. Toisinaan tutkijalle voi tulla tunne, että tutkimuksesta luopuminen on eettisempi vaihtoehto kuin sen jatkaminen. Tällaista tilannetta käsittelem seuraavaksi.

Kun tutkija ei halua tai pysty jatkamaan tutkimusta

En ole löytänyt tutkimuskirjallisuudesta kuvauksia tilanteista, joissa tutkija päättää luopua tutkimusaiheestaan. Jopa kuvaukset

tutkimusasetelman uudelleenmuotoilusta ovat harvinaisia, vaikka sitä tapahtuu lähes joka tutkimuksessa. Tutkimusaiheesta luopuminen tai tutkimusasetelman muuttaminen tulkitaan herkästi tutkijan ja tutkimuksen epäonnistumiseksi. Epäonnistuminen on tieteessä toki mahdollista ja epäilemättä yleistäkin, mutta sen raportoiminen ei ole ollut kovin tavallista. Joskus tutkijalle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin muuttaa tutkimussuunnitelmaa, kuten itse edellä kuvasin: nykyaikaan sijoittuva haastattelututkimus vaihtui historiaan ulottuvaksi asiakirjojen tutkimukseksi, mikä teorian kehittämisen näkökulmasta oli jopa alkuperäistä parempi etenemistapa (Pekkarinen 2011). Vaan mitä tapahtuu, jos tutkija haluaa itse keskeyttää tutkimuksen?

Lastensuojelun tutkimuksessa tilanteet, joissa tutkija perään-tyy tutkimuksesta, eivät liene harvinaisia. Onhan tässäkin artikkelissa ilmennyt, että tutkijat kirjoittavat tutkimusaiheitten- sa raskaudesta ja erityisesti aineistonkeruun vaikeuksista melko paljon. Uusimmassa tutkimushankkeessani olen joutunut tilanteeseen, jossa joudun vakavasti harkitsemaan aineistonkeruun mielekkyyttä ja mahdollista perääntymistä asetetusta tutkimus- tehtävästä. Tavoitteenani on ollut tutkia lastensuojelun asiakkai- na olleita nuoria, jotka haastattelin ensimmäisen kerran vuon- na 2003 ja joita olen yrittänyt toistuvasti saada uusintahaastat- teluun. Koska viidestä työstä vain kaksi on osallistunut, joudun miettimään haastateltavien tunnistettavuuteen liittyviä seikkoja uudestaan. Joudun myös pohtimaan, kuinka paljon voin tämän aineiston perusteella sanoa tutkittavasta aiheesta, lastensuojelun asiakkaina olleiden nuorten naisten elämänkuluista. On mah- dollista, että luovun tavoittelemastani artikkelista, jossa kuvataan lastensuojelun tyttöryhmätoimintaan osallistuneiden nuorten naisten elämänkulkua, ja päädyn kirjoittamaan toisenlaisia tie- teellisiä analyysejä niukan, mutta silti rikkaan aineiston pohjalta.

Toinen tutkimustehtäväni on niin ikään liittynyt lastensuojelun entisiin asiakkaisiin ja heidän elämänkulkuihinsa nuorina aikuisina. Yhteyshenkilöni menehdyttyä joudun miettimään, miten tavoitan nämä nuoret. Alkuperäisen suunnitelman mukaan en olisi halunnut tavoittaa heitä instituutioiden kautta vaan itsekin lastensuojelun asiakkaana olleen nuoren aikuisen avulla. Erosen perustelut sille, miksi hän valitsi aineistonkeruutavakseen kirjoituskutsun, pätevät myös omaan valintaani:

Halusin korostaa tutkimukseen osallistumisen ja omasta elämästä kirjoittamisen vapaaehtoisuutta ja autonomisuutta. Halusin välttää tutkimista institutionaalisten käytäntöjen piirissä, joiden erilaiset tutkimuslupakäytännöt ja portinvartijat olisivat toimineet joko estäjinä, tukijoina tai välikäsinä minun ja kertojan välillä. (Eronen 2012, 60.)

Ajattelen, että aikuistuneet lastensuojelun asiakkaat ansaitsevat tulla kuulluiksi lastensuojeluinstituutiosta riippumattomina itsenäisinä ihmisinä, mutta ilman luonnollisia kontakteja tehtäväni ei tule olemaan helppo. Lastensuojelun kaltaisissa aiheissa on hyväksyttävä sekin vaihtoehto, ettei tutkimusta pysty toteuttamaan. Sen tähden on tärkeää pohtia alusta asti erilaisia empiirisiä ja teoreettisia vaihtoehtoja tutkimustehtävän suorittamiseksi. Joskus voi käydä myös päinvastoin. Hurtigin (2013) tutkimuksessa vanhoillislestadiolaisten piirissä tapahtuneesta lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä aineisto tuli tutkijan luokse pyytämättä, ja tutkijan rooliksi jäi ottaa vastaan, kuulla ja koota runsasta kertomusten tulvaa:

– – kertomukset olivat valmiiksi työstettyjä, olemassa olevia ja ikään kuin odottamassa kuulijaa. Monien kohdalla koin

eräänlaisen pato-efektin. Kertomus soljui tulemaan, kuin pato olisi murtunut sen edestä. (Hurtig 2013, 76.)

Lopuksi

Lastensuojelun ilmiöt ovat yksi osa lapsuuden, nuoruuden, perheiden ja sukupolvisuhteiden kenttää, jonka tutkimisen yhteiskuntapoliittista merkitystä ei voi kiistää. Samalla ne ovat liian vähän tutkittuja ja ennakkokäsityksin kuormitettuja ilmiöitä, joiden sävyjä voi olla vaikea tavoittaa. Olen tässä artikkelissa kuvannut, millaisia esteitä lastensuojelun tutkijan on varauduttava ylittämään ja millaisia verhoja hän joutuu tutkimusprosessin kuluessa raottamaan. Jo ennen tutkimuksen suunnittelua tutkijan on tutustuttava alan eettisiin koodeihin, jotta tutkimuksen pohjasta tulee kestävä. Tämän jälkeen tutkijan on tutustuttava hyvin tutkimusta ohjaavaan lainsäädäntöön, eettisten toimikuntien periaatteisiin ja yksittäisten kuntien tai virastojen toimintakäytäntöihin. Matkalla tutkijan on usein vakuutettava joukko virallisia ja epävirallisia portinvartijoita ja haettava lukuisia tutkimuslupia. Tutkimusluvat ja eettiset ennakoarvioinnit eivät takaa tutkimuksen eettisyyttä, vaan viime kädessä siitä vastaa aina tutkija itse. Kunnioittaakseen informanttien yksityisyyttä ja välttääkseen vahinkoa tutkijan on usein lähestyttävä aihettaan huomattavasti sensitiivisemmin kuin eettiset ohjeet tai tutkimusluvat edellyttäisivät. Joskus tutkija ei pääse kentälle ollenkaan.

Ylitettyään tutkimuksen hallinnolliset esteet tutkijan on usein kohdattava erilaisia tunteita, joita inhimillinen kärsimys, hätä ja epäoikeudenmukaisuus herättävät. Tutkija voi joutua kohtaamaan sekä informanttien että omat ja yleisön tunteet.

Tunteiden käsittelyyn tutkijayhteisö ei anna yksiselitteisiä selviytymisohjeita, vaan tutkijatkin ovat erimielisiä tunteiden merkityksistä ja vaikutuksista tutkimuksen toteuttamiseen. Itse ajattelen, ettei tunnetyöskentelyyn voi antaa yksiselitteistä ohjetta, vaan niiden työstäminen on yksilöllinen ja henkilökohtainenkin prosessi. Tunteiden olemassaoloa ei tarvitse kuitenkaan kieltää tai hävetä.

Lastensuojelun tutkimus on sellaisten tilanteiden havainnointia ja tulkintaa, joissa todellisuus usein halutaan kieltää tai piilottaa. Lastensuojelun maailma ja sitä verhoavan hiljaisuuden kulttuurin merkitys aukeaa tutkijalle viimeistään silloin, kun sanoja todellisuuden kuvaamiseksi ei löydy. Sanaton tutkija ei voi välittää tulkintaansa toisille. Siksi lastensuojelun tutkimuksessa tarvitaan vahvaa tutkijayhteisöä, jossa tutkimusaiheen käsitteellistämistä voidaan pohtia yhdessä.